

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА
Навчально-науковий інститут
«Юридичний інститут КНЕУ ім. В. Гетьмана»
Кафедра публічного та міжнародного права

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА «МІЖНАРОДНЕ ПРАВО»

галузь знань 29 Міжнародні відносини
спеціальність 293 Міжнародне право
Форма навчання: очна (денна)

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему:

МІЖНАРОДНА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ІНДИВІДІВ

здобувачки Розуменко Дарини Юріївни

(підпис)

Науковий керівник к. ю. н. доцент Павко Яна Анатоліївна

(підпис)

**Робота допущена до захисту перед Екзаменаційною
комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри публічного та міжнародного права
д. ю. н., професор Кузьменко О. В.

(підпис)

Київ-2024

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Розділ 1. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ІНДИВІДІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ	7
1.1. Сутність та підстави міжнародної кримінальної відповідальності.....	7
1.2. Історичні етапи становлення принципу індивідуальної кримінальної відповідальності в міжнародному праві	9
1.3 Фізичні особи як суб'єкти міжнародної кримінальної відповідальності.....	24
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ ІНДИВІДІВ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ	26
2.1. Притягнення індивідів до кримінальної відповідальності у міжнародних трибуналах	26
2.2. Міжнародний кримінальний суд як механізм притягнення фізичних осіб до відповідальності за міжнародні злочини.....	30
2.3 Міжнародно-правове співробітництво щодо забезпечення притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.....	39
РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	49
3.1. Правові проблеми міжнародної кримінальної відповідальності індивідів	49
3.2 Сучасні тенденції розвитку механізмів кримінального переслідування фізичних осіб за вчинення міжнародних злочинів.....	53
3.3. Міжнародна кримінальна відповідальність російських військових в умовах збройної агресії рф проти України	57

ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62

ВСТУП

Актуальність теми "Міжнародна кримінальна відповідальність індивідів" полягає у зростаючій важливості притягнення до відповідальності осіб, які скоюють міжнародні злочини, такі як геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності та агресія. В умовах глобалізації та зростання міждержавних конфліктів, забезпечення справедливості та дотримання міжнародного права стає все більш актуальним. Дослідження цієї теми сприяє вдосконаленню правових механізмів та інструментів, які дозволяють ефективно притягувати до відповідальності винних осіб, тим самим зміцнюючи міжнародну правопорядок і запобігаючи безкарності за серйозні порушення прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що ця сфера права привертає значну увагу науковців, юристів і міжнародних організацій. Окремі проблеми, пов'язані з юрисдикцією МКС, висвітлюються у вітчизняній науковій літературі, зокрема у працях В.Ф. Антипенка, В.П. Базова, В.Г. Буткевича, С.В. Ісакович, О.В. Касинюка, С.М. Морозова, В.П. Пилипенка, В.С. Семенова, Т.Л. Сироїд, В.В. Фуркала та інших вчених.

Мета і завдання дослідження. Основною метою кваліфікаційної бакалаврської роботи є дослідження сутності, особливостей та механізмів притягнення фізичних осіб до кримінальної відповідальності за вчинення міжнародних злочинів у сучасних умовах.

Відповідно до поставленої мети визначені такі завдання:

- з'ясувати сутність та підстави міжнародної кримінальної відповідальності;
- проаналізувати історичні етапи становлення принципу індивідуальної кримінальної відповідальності в міжнародному праві;

- дослідити фізичних осіб як суб'єктів міжнародної кримінальної відповідальності.
- визначити особливості притягнення індивідів до кримінальної відповідальності у міжнародних трибуналах;
- проаналізувати діяльність Міжнародного кримінального суду стосовно притягнення фізичних осіб до відповідальності за міжнародні злочини;
- проаналізувати міжнародно-правові засади співробітництва щодо забезпечення притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.
- визначити правові проблеми міжнародної кримінальної відповідальності індивідів;
- з'ясувати сучасні тенденції розвитку механізмів кримінального переслідування фізичних осіб за вчинення міжнародних злочинів;
- дослідити перспективи притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності російських військових в умовах збройної агресії РФ проти України.

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи є кримінальна відповідальність фізичних осіб у системі міжнародного права.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти міжнародної кримінальної відповідальності індивідів.

У роботі було використано комплекс **методів дослідження**, які забезпечують всебічний аналіз обраної проблематики.

Загальнонауковий метод аналізу застосовано на всіх стадіях дослідження для детального розгляду елементів міжнародної кримінальної відповідальності індивідів. Системно-структурний метод дозволив визначити структуру міжнародної кримінальної відповідальності, виявити взаємозв'язки між її складовими частинами та зрозуміти їхню роль у

функціонуванні міжнародного правопорядку. Формально-юридичний метод сприяв розробці понятійно-категоріального апарату, а також узагальненню та систематизації термінологічного інструментарію, який може бути застосований у подальших дослідженнях. Історико-правовий метод застосовано для аналізу історичних етапів становлення та розвитку принципу міжнародної кримінальної відповідальності індивідів, що дозволило зрозуміти еволюцію та значення цього правового інституту.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів полягає в проведенні всебічного аналізу юридичної природи та еволюції притягнення індивідів до відповідальності, що розширює розуміння правових механізмів цього процесу. Результати дослідження суттєво доповнюють теоретичні основи права та покращують розуміння процесів прийняття рішень і їх правових наслідків для держав-членів і їхніх громадян.

Розділ 1. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ІНДИВІДІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

1.1. Сутність та підстави міжнародної кримінальної відповідальності

Міжнародно-правова відповідальність визначається як обов'язок суб'єкта міжнародного права відшкодувати шкоду, заподіяну іншому суб'єкту цього права. Вона виникає у випадку порушення норм міжнародного права, міжнародних зобов'язань, закріплених у договорах, звичаях, актах міжнародних організацій, що є обов'язковими, рішень міжнародних судів та арбітражів. У певних ситуаціях, юридичним підґрунтям міжнародно-правової відповідальності конкретної держави можуть бути односторонні акти, що визнаються іншими державами.

Порушення права встановлюється, якщо:

а) дії чи бездіяльність певної країни можна вважати протиправною відповідно до міжнародного права;

б) дії держави становлять пряме порушення її міжнародних зобов'язань. Держава несе міжнародну відповідальність за протиправні дії своїх органів законодавчої, виконавчої та судової влади, а також органів місцевого самоврядування, незалежно від характеру їх функцій (внутрішні чи міжнародні).

Міжнародні протиправні дії поділяються на міжнародні злочини та міжнародне правопорушення. Злочини визнаються як порушення основоположних принципів, що є критичними для захисту інтересів міжнародної спільноти. Між них можна віднести агресію, геноцид, апартеїд, широкомасштабне забруднення навколишнього середовища тощо. Міжнародне правопорушення визначається як протиправна

діяльність, що не відноситься до категорії злочину. Вимоги щодо відшкодування за ці два види порушень різняться[1].

У випадку звичайних правопорушень право на вимогу відшкодування належить потерпілій державі, а в разі злочину — іншим суб'єктам міжнародного права, або ж світовій спільноті загалом.

Існує розрізнення між матеріальною та політичною відповідальністю. Матеріальна полягає в обов'язку відшкодування матеріальних збитків, у той час як політична реалізується через сатисфакції, репресалії та санкції.

Міжнародні організації також несуть відповідальність за шкоду, заподіяну своїми органами чи посадовими особами іншим суб'єктам міжнародного права. За таку відповідальність передбачаються угоди між організаціями або між ними та державами.

Міжнародні суди та арбітражні органи мають повноваження розглядати спори, пов'язані з відшкодуванням шкоди, завданої міжнародними організаціями, відповідно до міжнародного права і доктрини. [1]

1.2. Історичні етапи становлення принципу індивідуальної кримінальної відповідальності в міжнародному праві

Формування інституту кримінальної відповідальності індивіда в системі міжнародного права є значущим засобом забезпечення стабільності міжнародно-правових відносин. З'явлення цього інституту обумовлене необхідністю створення ефективного механізму захисту міжнародного правопорядку. Ця необхідність виникає внаслідок зростаючої кількості міжнародних збройних конфліктів, які часто призводять до порушення основних міжнародно-правових принципів та вчинення міжнародних злочинів. Також вона обумовлена потребою встановлення чітких меж міжнародної кримінальної відповідальності держав та окремих осіб.

Кримінальна відповідальність фізичних осіб (індивідів) є відносно новим явищем у міжнародно-правовій практиці. Протягом тривалого часу єдиним суб'єктом міжнародного права була виключно держава [2].

На практиці, міжнародне право спочатку було переважно міждержавним, орієнтованим на задоволення інтересів окремих держав на світовій арені. Ця "класична" концепція стосовно учасників міжнародного права залишається актуальною протягом багатьох десятиліть до ХХ століття. Проте після закінчення Другої світової війни ситуація змінилася радикально. З'являється перший міжнародний судовий орган - Нюрнберзький військовий трибунал, до компетенції якого належало розгляд справ і покарання фізичних осіб за вчинення міжнародних злочинів. Створення цього міжнародного суду для притягнення до відповідальності військових злочинців поклало початок процесу формування міжнародного кримінального права, яке визнає принцип індивідуальної кримінальної відповідальності за міжнародні злочини. [3, с. 11–20.].

У наш час проблема міжнародної кримінальної відповідальності набуває все більшого значення у практиці міжнародних відносин з кожним роком. Реалізація цієї відповідальності стає ключовим засобом забезпечення порядку у міжнародних відносинах.

Аналіз юридичної літератури дозволяє виділити чотири етапи становлення й розвитку інституту індивідуальної міжнародної кримінальної відповідальності:

1. З XIX століття до початку XX століття;
2. Перша половина XX століття;
3. З другої половини XX століття до 1990-х років;
4. З 1990-х років і до наших днів.

Перший етап становлення інституту індивідуальної кримінальної відповідальності в міжнародному праві, який починається наприкінці XIX століття і триває до початку XX століття, пов'язаний з безпосереднім виникненням ідеї покарання осіб за міжнародні злочини. Наприклад, у 1870 році урядами європейських країн були висунуті пропозиції щодо створення міжнародних кримінальних установ для розгляду жакликих порушень міжнародного права, вчинених у період Франко-пруської війни. Проте ці пропозиції залишилися лише ідеями, які не були реалізовані через недостатній інтерес вищих посадових осіб цих країн до такого процесу [4, с. 391].

Ідея найсуворішого покарання осіб, винних у здійсненні міжнародних злочинів, вже довгий час є актуальною. Спроби притягнення до відповідальності керівників держав і їхніх військових лідерів датуються XIX–XX століттям: ув'язнення Наполеона на Острові Святої Єлени в 1815 році, суд над президентом Південної Конфедерації Джефферсоном Девісом

в 1865 році, положення Версальського договору 1919 року про суд над німецьким кайзером Вільгельмом II та його генералами.

Незважаючи на такі спроби переслідування вищих посадових осіб за вчинення військових злочинів, до XX століття не існувало жодної норми міжнародного права, яка передбачала б притягнення індивідів до кримінальної відповідальності за міжнародне право та визначала б порядок цього процесу. Такі особи підпадали під юрисдикцію держави і мали нести кримінальну відповідальність згідно з внутрішньо національним правом.

Ситуація могла змінитися після Першої світової війни, коли міжнародне співтовариство прагнуло притягнути до відповідальності німецького імператора Вільгельма II. Наприклад, Версальський мирний договір 1919 року містив положення, які передбачали притягнення до відповідальності німецького кайзера, який був звинувачений у "найвищому порушенні міжнародної моралі та священності договорів" (статті 227–230) [5, с. 8–14.].

Крім того, відповідно до статті 228 Версальського мирного договору держави-учасниці мали право притягувати до кримінальної відповідальності (перед своїми трибуналами) німецьких громадян, які порушили закони та звичаї війни.

Паризька мирна конференція, що розглядала питання про відповідальність за початок війни та воєнні злочини, створила 25 січня 1919 року спеціальну комісію з 15 осіб, відому як "комісія п'ятнадцяти". Комісія зареєструвала 32 види воєнних злочинів, зауваживши при цьому, що цей перелік не є повним чи вичерпним. Щодо відповідальності воєнних злочинців, комісія заявила, що всі, хто "винен у порушеннях законів і звичаїв війни чи законів людяності", підлягають кримінальному

переслідуванню. Комісія дійшла висновку, що деякі категорії злочинів за своїм характером настільки серйозні, що потребують для розгляду спеціального суду. Тому вона виступила з рекомендацією щодо утворення Міжнародного трибуналу для суду над колишнім кайзером Німеччини Вільгельмом II.

Відповідно до пропозицій більшості членів комісії, міжнародний суд мав бути заснований для кримінального переслідування та покарання високопоставлених посадових осіб, включаючи главу німецької держави, за порушення "принципів міжнародного права, що постають зі звичаїв, прийнятих серед цивілізованих народів, із законів людяності та з велінь громадської совісті". Щодо меншості, що складалася з представників Сполучених Штатів Америки та Японії, вони твердо заперечували щодо самих концепцій "персональної кримінальної відповідальності глави держави" та "законів і принципів людства", оскільки вважали ці поняття занадто широкими.

Версальський договір містив певний компроміс і вирішення цієї ситуації у статтях 227–229 [6, с. 76].

Склад трибуналу передбачав трьох членів, яких призначали як союзні, так і уряди малих країн. Сам трибунал повинен був встановити процедури судового провадження. Комісія висловила погляд, що в майбутньому було б доцільно введення кримінальних санкцій за серйозні порушення основних принципів міжнародного права [7, с. 12].

Частина VII Версальського договору встановлювала процедуру притягнення до відповідальності імператора Вільгельма II, а також всіх осіб, які винні у порушенні законів і звичаїв війни. Стаття 227 договору передбачала, що «Союзні держави та держави, що об'єдналися, висувають

Вільгельмові II, колишньому германському імператору, публічне обвинувачення у вищій образі міжнародної моралі та священної сили договорів. Суд судитиме за мотивами, викликаними вищими принципами міжнародної політики, в інтересах забезпечення поваги до урочистих обов'язків і міжнародних зобов'язань, а також до міжнародної моралі» [2].

Проте ця спроба притягнути індивіда до міжнародної кримінальної відповідальності завершилася невдачею. Німеччині вдалося домовитися про те, що її громадяни будуть судитися виключно перед німецькими судами. У Лейпцигу в подальшому було проведено декілька судових процесів над німецькими злочинцями, де обвинувачені або були звільнені, або отримали невеликі покарання. Сам Вільгельм II уник покарання, бо після війни втік до Нідерландів, чиї владні органи відмовилися його видачі [8, с. 84-91].

Отже, таким чином, всі спроби притягнення особистості до відповідальності за міжнародні злочини провалилися через відсутність належної соціальної та нормативної підґрунтя, яка вже існувала під час проведення процесу в Нюрнберзі [2].

Разом зі спробами створити перший міжнародний трибунал щодо притягнення до відповідальності індивідів за вчинення військових злочинів у межах міжнародного права міжнародна спільнота починає співпрацювати у сфері боротьби зі злочинністю. Так, особливу увагу привертає питання боротьби з такими антилюдськими злочинами міжнародного характеру XIX ст., як рабство та работоргівля. Так, на Віденському конгресі в 1815 р. приймається перший акт про скасування торгівлі рабами, а в розвиток цього документа в 1841 р. п'ять держав підписали договір, який забороняв перевезення в Америку рабів. Цей договір надалі було доповнено документами, прийнятими на Берлінській конференції щодо річки Конго в

1885 р. (де була підтверджена злочинність і караність работоргівлі та заборонялося використовувати басейн річки Конго як ринок рабів або транзитний шлях під час їх перевезення) і на Брюссельській конференції про боротьбу з работоргівлею в 1890 р. Згідно з Брюссельським генеральним актом держави-учасниці взяли на себе зобов'язання прийняти кримінальні закони, які встановлювали би відповідальність за будь-які насильницькі дії (наприклад, насильницьке захоплення рабів, їх перевезення), а також зобов'язалися вжити практичних заходів для того, щоб припинити вчинення таких злочинів на своїх територіях.

На думку О.В. Буткевич, у цей період відбувається трансформація міждержавного, міжнародного права у зв'язку з кризою інституту держави як основного та єдиного його суб'єкта з поступовим нарощуванням у ньому компонента прав людини (із середини ХХ ст.) [9, с.12].

Першим, хто передбачив і визначив основні напрями зміни сучасного міжнародного права, був Г. Лаутерпахт у фундаментальному дослідженні «Міжнародне право і права людини» [10, с. 475]. Можна сказати, що саме йому належить заслуга формулювання центрального постулату сучасного міжнародного права: держава існує для людини, а не людина для держави [11, с. 45].

Заслуга Г. Лаутерпахта полягає також у тому, що він був першим, хто помітив і розкрив сутність міжнародного права як права людини. Умови, у яких він «пробивав» і пропагував цю ідею, були незрівнянно важкими. Спочатку його ідеї не сприймалися в наукових колах. Його монографія «Міжнародне право і права людини» належить до заключного періоду його боротьби за визнання прав людини в міжнародному праві, коли в нього вже з'явилися учні, прихильники, однодумці. Його перша монографія «Джерела приватного права та аналогії міжнародного права зі

спеціальним посиланням на арбітраж» (1927 р.) залишилася непоміченою, а стаття «Револьюційна діяльність приватних осіб проти іноземних держав» (1928 р.) викликала критику. У наступних монографіях («Функції права в міжнародному співтоваристві» 1933 р., «Розвиток міжнародного права Постійною палатою міжнародного правосуддя» 1934 р., «Міжнародний білль прав людини» 1945 р.) та інших численних наукових статтях Г. Лаутерпахт обґрунтовує важливе концептуальне положення: права людини мають бути центральним компонентом міжнародного права, а індивід має бути визнаний суб'єктом цього права, причому не з кон'юктурних передумов, а тому, що він є таким суб'єктом. Понад чверть століття вчений провів у невпинному науковому пошуку аргументів для доведення справедливості цієї концепції [12].

У другому етапі розвитку та формування інституту міжнародної індивідуальної відповідальності, що протягнувся з першої половини ХХ століття до кінця Другої світової війни, відзначається початок активних дебатів серед вчених щодо розширення кола суб'єктів міжнародного права. Радянські науковці, такі як Л. Моджорян та інші, стверджували, що єдиним суб'єктом міжнародного права є держава. У той час як західні юристи, такі як англійський професор Дж. О'Брайєн, активно підтримували ідею розширення кола суб'єктів міжнародного права, вважаючи, що до них належать держави, індивіди, транснаціональні корпорації, повстанці та національно-визвольні рухи, меншини, корінне населення та інші. [13, с. 137–162]. Були й інші крайнощі: зокрема, Ж. Ссель вважав, що єдиним суб'єктом міжнародного права є індивід.

Паралельно з обговоренням включення індивіда до кола суб'єктів міжнародного права, розвивалися ідеї стосовно визнання певних злочинів як міжнародних, які порушують світовий мир і безпеку, та встановлення відповідальності за них не лише на державу, а й на окремих осіб.

Вперше ці роздуми виникли у зв'язку з геноцидом вірмен у Османській імперії. За період з 1915 по 1923 рік в Османській імперії було винищено 1,5 мільйона вірмен, інших змусили втекти або виселили турки в Месопотамію, Ліван, Сирію через пустелі, де більшість з них загинула від голоду і хвороб. Таким чином, понад мільйон вірменських біженців були розсіяні по всьому світу. Перша засуджуюча заява щодо антивірменських дій Туреччини звучала у спільній заяві урядів Франції, Великої Британії та Росії 24 травня 1915 року, а потім у деклараціях уряду США та Антанти в період 1916–1923 років. Під керівництвом Росії ці дії були визнані як "злочин проти людства та цивілізації" [14].

Проте, Туреччина, яка не зазнала покарання за цю злочинну політику геноциду через відсутність на той час встановлених норм міжнародного права, і досі заперечує свою причетність до цих подій та навіть не визнає сам факт вчинення геноциду.

У цей же час, протягом цього другого періоду, в рамках багатьох двосторонніх і багатосторонніх міжнародних угод держави почали визнавати окремі злочини як міжнародні, які завдають шкоду інтересам більше ніж однієї держави. Це веде до формування загального правила, згідно з яким держава не може бути суб'єктом відповідальності за злочини міжнародного характеру [15, с.126]. Це спонукало загалом до розвитку норм міжнародного кримінального права. Поступово в науці міжнародного права сформувалися дві концепції стосовно відповідальності: представники першого підходу, такі як С. Бустаманте та Д. де Вабр, підтримували думку про те, що тільки держава може бути суб'єктом міжнародної відповідальності, а фізичні особи можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності лише відповідно до національного законодавства. Натомість представники другого підходу, такі як В. Пелла, К. Салданья, Г.

Левін, вважали, що і держава, і приватні особи можуть бути суб'єктами кримінальної відповідальності за міжнародним правом.

Третій етап формування інституту індивідуальної кримінальної відповідальності в міжнародному праві, який почався після Другої світової війни і тривав до 1990-х років, характеризується закріпленням на міжнародному рівні у численних міжнародно-правових актах категорії "міжнародні злочини" та положень про те, що індивід, який реалізує злочинну політику своєї держави, вчиняє міжнародні злочини, є суб'єктом міжнародного права та може бути притягнутий до відповідальності за нормами міжнародного кримінального права. Організація Об'єднаних Націй, створена після Другої світової війни, відіграла важливу роль у розробленні та прийнятті таких актів. Одним із її завдань було забезпечення міжнародного миру й безпеки та прийняття ефективних колективних заходів для запобігання й усунення загрози миру та припинення актів агресії чи інших порушень миру. Ця міжнародна організація стала основою для розвитку міжнародної кримінальної юстиції.

Події XX століття, зокрема Друга світова війна, підкреслили невідкладну необхідність реагування на порушення міжнародного права окремими особами. Жахливі злочини, вчинені німецькими військами та їхніми союзниками, викликали широкі дискусії серед союзних держав щодо притягнення злочинців до суду та покарання за їхні дії.

Після закінчення Другої світової війни настала безпрецедентна подія. Урядами Великої Британії, США, Франції та СРСР було підписано Лондонську угоду 8 серпня 1945 року, яка заснувала Міжнародний військовий трибунал. Угода включала Статут, який визначав юрисдикцію трибуналу для розгляду справ "головних воєнних злочинців", а інші особи повинні були передаватися до союзних держав. Цей Статут також дозволяв

іншим державам переслідувати та притягати до відповідальності військових злочинців на основі принципу територіальної юрисдикції [16, с.85–88].

Уперше фізичні особи були притягнуті до міжнародної кримінальної відповідальності на підставі рішень військових Нюрнберзького та Токійського трибуналів. У подальшому виникнення міжнародної кримінальної відповідальності фізичних осіб було зазначене в низці міжнародних договорів, зокрема в Конвенції про геноцид 1948 року, Конвенції про припинення злочину апартеїду і покарання за нього 1973 року, Статуті Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії 1993 року, Статуті Міжнародного кримінального трибуналу з Руанди 1994 року, і Римському статуті Міжнародного кримінального суду 1998 року [2].

Масштабні злочини, які сталися під час Другої світової війни, викликали настільки сильну реакцію в широких верствах суспільства, що створення міжнародних кримінальних судів для покарання винних стало невідворотним. У 1945 році СРСР, США, Велика Британія та Франція уклали угоду, до якої був доданий Статут Міжнародного військового трибуналу для суду над головними військовими злочинцями європейських країн (Німеччини та її союзників). До цієї угоди приєдналися ще 19 держав.

Нюрнберзький і Токійський трибунали внесли значний вклад у формування інститутів міжнародного кримінального права, кримінально-процесуального права та судочинства. Пізніше було досягнуто значного прогресу в аналізі міжнародного права та визначенні характеру злочинів, налагодженні інституційного механізму міжнародного судочинства та вдосконаленні норм міжнародного кримінального процесу. Співпраця між

державами в галузі міжнародного кримінального правосуддя стала стабільною та загальнопоширеною [17].

У другій половині XX століття до кола суб'єктів міжнародної кримінальної відповідальності були включені фізичні особи: керівники, організатори, підбурювачі, які брали участь у складанні або здійсненні загального плану чи змови, спрямованої на вчинення будь-яких злочинів, визначених у Статуті Міжнародного військового трибуналу. Сам Статут, у статті 6, визначав злочинні дії, що підпадали під його юрисдикцію та становили індивідуальну відповідальність:

а) Злочини проти миру, такі як планування, підготовка, розв'язання або ведення агресивної війни чи війни, яка суперечить міжнародним договорам, угодам або домовленостям, або участь у загальному плані або змові, спрямованій на вчинення будь-якої з перерахованих дій;

б) Військові злочини, такі як порушення законів або звичаїв війни, включаючи убивства, катування або відвезення в рабство цивільного населення на окупованій території, убивства або катування військовополонених або осіб, які перебувають на морі, убивства заручників, пограбування суспільної або приватної власності, руйнування міст або селищ без військової необхідності та інші злочини;

в) Злочини проти людяності, такі як убивства, винищення, поневолення, заслання та інші форми жорстокості, скоєні щодо цивільного населення під час війни або перед нею, переслідування за політичними, расовими або релігійними мотивами з метою здійснення або у зв'язку з будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію трибуналу, незалежно від того, чи були ці дії порушенням внутрішнього права країни, де вони були скоєні [2].

Урок Нюрнберга є важливим не лише для подолання нацистського минулого Німеччини, а й для розуміння наслідків комуністичного експерименту в СРСР, який включав заперечення міжнародної правосуб'єктності людини. Сьогодні цей урок залишається найважливішим доказом того, що жодні ідеологічні, політичні або інші соціокультурні протиріччя між державами не повинні стосуватися міжнародної правосуб'єктності людини як фундаменту міжнародного правопорядку. [18, с. 200–206].

Після проведення Нюрнберзького процесу принцип індивідуальної кримінальної відповідальності був закріплений як у статутах тимчасових міжнародних судових установ, таких як Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії, Міжнародний кримінальний трибунал з Руанди, Спеціальний суд щодо Сьєра-Леоне та Спеціальний трибунал щодо Лівану, що були прийняті на підставі резолюцій Ради Безпеки ООН, так і у статуті постійної міжнародної судової установи – Римському Статуті Міжнародного кримінального суду. [19, с. 19–24].

Трагічні події в Югославії та Руанді, які включали в себе жакливі злочини проти людяності, акти геноциду проти цивільного населення, а також порушення законів та звичаїв війни, стали приводом для заснування за рішеннями Ради Безпеки ООН у 1993 та 1994 роках двох міжнародних кримінальних трибуналів на тимчасовій основі для Югославії та Руанди. Перший з них, Міжнародний трибунал для переслідування відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні на території колишньої Югославії з 1991 року, а другий – Міжнародний кримінальний трибунал для переслідування відповідальних за геноцид та інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні на території Руанди та злочини громадян Руанди на території сусідніх країн з 1 січня до 31 грудня 1994 року.[15, с. 126].

Четвертий етап розвитку інституту індивідуальної міжнародної відповідальності розпочався в 1990-х роках і продовжується до сьогодні. Цей період відзначається глобальним визнанням відповідальності фізичних осіб за міжнародні злочини, що сприяло закріпленню на міжнародному рівні стандартів основних прав та свобод людини. Також ця ера ознаменувалась створенням міжнародно-правових механізмів для моніторингу дотримання цих прав, де особливо важливим стає активне і ініціативне втручання осіб через використання міжнародних правових засобів захисту своїх прав, включаючи пряме звернення до міжнародних судових інституцій. Розвиток внутрішнього права міжнародних організацій, яке визначає правовий статус міжнародних посадових осіб, також свідчить про зміцнення впливу міжнародного права на індивідів [20, с. 12–18].

В аналізі діяльності Міжнародного військового трибуналу порівняно з національними судами слід підкреслити дві основні різниці. По-перше, національні суди встановлюються і функціонують згідно з внутрішнім національним законодавством країни, тоді як міжнародні трибунали формуються та діють на основі міжнародного договору чи статуту. По-друге, юрисдикція національних судових установ охоплює всі правовідносини, що виникають на території держави згідно з її національним правом, тоді як юрисдикція міжнародних трибуналів обмежується міжнародними злочинами. Першими прикладами таких трибуналів були Нюрнберзький та Токійський військові трибунали. Важливість міжнародних трибуналів для розвитку міжнародного кримінального права також полягає в тому, що вони забезпечили основу для створення у 1998 році Міжнародного кримінального суду, який працює на постійній основі та має універсальну юрисдикцію [21].

Згідно з Римським статутом Міжнародного кримінального суду (1998 р.), суд має право притягати до міжнародної кримінальної відповідальності осіб, винних у геноциді, агресії, військових злочинах, та злочинах проти людяності, включаючи вбивства, знищення, рабство, тортури, зґвалтування та інші, скоєні проти цивільного населення. Суд може винести вирoki, що включають довічне позбавлення волі, ув'язнення на термін до 30 років, штрафи, а також конфіскацію майна, доходів та активів, отриманих в результаті злочину.

Структура Міжнародного кримінального суду охоплює Президію, Апеляційне відділення, Судове відділення, Відділення попереднього розгляду, Офіс прокурора та Секретаріат, з місцезнаходженням у місті Гаага, Нідерланди. Суд почав свою роботу у 2002 році, а перші судові засідання відбулися у 2006 році у справі Томаса Лубанги.

Концепція "міжнародного злочину", яка стала частиною міжнародного правосуддя завдяки нюрнберзьким та токійським прецедентам, виходить за рамки національного законодавства і передбачає криміналізацію дій, які не вважаються злочинами за національним правом. D.B. Левін відзначав, що після Другої світової війни в міжнародному праві сформувалося розуміння міжнародного злочину як кримінального діяння окремої особи, яке порушує мир між народами та основні права людини.

Україна підписала Римський статут у 2000 році, але не ратифікувала його. Міжнародний кримінальний суд не замінює національні суди, а доповнює їх, забезпечуючи переслідування за найсерйозніші міжнародні злочини. Основна відповідальність за переслідування осіб, обвинувачених у геноциді та інших військових злочинах, лежить на державах. Розширення практики притягнення до відповідальності за міжнародні злочини демонструє зміцнення інституту міжнародної кримінальної

відповідальності та становлення принципу покарання осіб за вчинення таких злочинів. Також статuti трибуналів зобов'язують держави сприяти у пошуку осіб, зборі свідчень, виявленні доказів, арешті та передачі обвинувачених трибуналу. Це вимагає внесення відповідних положень у кримінальне та кримінальне процесуальне право держав.

1.3 Фізичні особи як суб'єкти міжнародної кримінальної відповідальності

У виняткових випадках міжнародну кримінальну відповідальність можуть нести і фізичні особи. Така відповідальність вперше була передбачена у Статуті Міжнародного військового трибуналу для покарання головних воєнних злочинців європейських країн 1945 р. (Нюрнберзький трибунал) та Статуті Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу 1946 р. (Токійський трибунал). Міжнародна кримінальна відповідальність фізичних осіб також передбачена Конвенцією про попередження злочину геноциду та покарання за нього 1948 р., Женевськими конвенціями про захист жертв війни 1949 р., Римським статутом Міжнародного кримінального суду 1998 р. та деякими іншими документами. Особливістю міжнародної кримінальної відповідальності, зокрема, за злочини геноциду, злочини проти миру і безпеки, є і те, притягнення до такої відповідальності фізичної особи не перешкоджає наступному притягненню до міжнародної відповідальності і держави, яка прямо чи опосередковано цим злочинам сприяла [22].

Фізичні особи як суб'єкти міжнародної кримінальної відповідальності представляють собою ключову категорію у міжнародному правосудді. Ця концепція заснована на ідеї, що індивіди можуть бути притягнуті до відповідальності за міжнародні злочини незалежно від їхньої національності або статусу. Така ідея стала основою для розвитку міжнародного кримінального права, особливо після Другої світової війни, і була реалізована через створення численних міжнародних трибуналів та судів. В цьому контексті, детальний аналіз фізичних осіб як суб'єктів міжнародної кримінальної відповідальності може бути структурований наступним чином:

Міжнародні злочини, за які індивіди можуть нести відповідальність, включають геноцид, злочини проти людяності, військові злочини та злочин

агресії. Законодавство МКС, зокрема Римський статут, детально регулює критерії та умови притягнення до відповідальності за ці злочини, визначаючи юридичні рамки для міжнародного правосуддя.

Принципи, які лежать в основі притягнення до відповідальності, включають принцип комплементарності, згідно з яким МКС діє як суд останньої інстанції, втручаючись лише тоді, коли національні суди не здатні або не бажають судити. Інший важливий принцип — принцип індивідуальної відповідальності, згідно з яким кожна особа, незалежно від її посади, може бути притягнута до відповідальності за міжнародні злочини.

Міжнародні трибунали, такі як МКС, мають детально розроблені процедурні та доказові стандарти, які забезпечують справедливий і об'єктивний розгляд справ. Ці процедури включають заходи для захисту прав обвинувачених та потерпілих, а також визначають правила збору та представлення доказів.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ ІНДИВІДІВ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ

2.1. Притягнення індивідів до кримінальної відповідальності у міжнародних трибуналах

Визначення суб'єктного складу деліктних правовідносин у міжнародному праві є однією з найбільш обговорюваних та спірних тем, що підкреслює важливість аналізу відповідальності фізичних осіб на міжнародному рівні. Це питання особливо актуальне в контексті сучасних міжнародних конфліктів і злочинів проти людяності, де індивіди виступають не тільки жертвами, а й винуватцями серйозних правопорушень.

Історично міжнародна відповідальність була пов'язана з державами, але після Другої світової війни все змінилося. Нюрнберзькі процеси встановили, що особи не можуть уникати відповідальності за міжнародні злочини, посилаючись на накази керівництва або державні директиви. Це стало ключовим моментом у формуванні принципів індивідуальної відповідальності в міжнародному праві [23].

У сучасному міжнародному праві існує кілька видів злочинів, за які індивіди можуть нести міжнародну правову відповідальність, зокрема геноцид, злочини проти людяності, військові злочини та злочин агресії. Правові рамки для цих злочинів визначені у статутах різних міжнародних трибуналів та у Римському статуті Міжнародного кримінального суду (МКС), який є однією з ключових установ у цій сфері.

Міжнародний кримінальний суд, заснований у 2002 році, відіграє важливу роль у реалізації принципу індивідуальної відповідальності, розглядаючи найсерйозніші міжнародні злочини, що загрожують

міжнародному порядку та безпеці. Принцип комплементарності, на якому базується діяльність МКС, передбачає, що суд втручається лише тоді, коли національні системи правосуддя не можуть або не хочуть розглядати відповідні злочини.

Значення МКС також виявляється у його підході до визначення та покарання за злочини агресії, хоча це питання досі викликає юридичні дискусії та потребує доповнень до Римського статуту. Незважаючи на виклики та обмеження, роль індивідуальної міжнародної правової відповідальності постійно зростає, відображаючи глобальну тенденцію до забезпечення правосуддя та відповідальності за міжнародні злочини.

Це питання залишається життєво важливим для розвитку міжнародного права, адже забезпечення правосуддя на міжнародному рівні стимулює держави зміцнювати власні правові системи і сприяє утвердженню міжнародних норм та стандартів у сфері прав людини та основних свобод.

Важливим аспектом індивідуальної міжнародної правової відповідальності є розгляд конкретних випадків, розглянутих МКС і міжнародними трибуналами [24]. Наприклад, справа проти Слободана Мілошевича, колишнього президента Югославії, звинуваченого у воєнних злочинах і злочинах проти людяності під час війн на Балканах у 1990-х роках, стала значущим прикладом того, як індивіди високого рангу можуть бути притягнуті до відповідальності за міжнародні злочини.

Іншим значущим прикладом є справа проти Жан-Поля Акайесу, колишнього мера в Руанді, засудженого Міжнародним кримінальним трибуналом для Руанди за його роль у геноциді 1994 року. Це був перший випадок, коли міжнародний трибунал визнав винним індивіда у геноциді,

підкреслюючи, що ніхто не є понад законом, навіть на найвищих державних чи політичних посадах.

Ці справи, а також інші подібні процеси, допомагають зрозуміти масштаб та значення міжнародної кримінальної відповідальності. Вони також відображають виклики, з якими стикаються міжнародні судові органи, зокрема забезпечення справедливого процесу, збір доказів і залучення свідків, які часто перебувають в інших країнах або потребують міжнародного захисту.

Крім юридичних аспектів, міжнародна кримінальна відповідальність має значний політичний вплив, сприяючи глобальній норматизації поведінки та встановленню чітких правил для держав та їхніх представників щодо поваги до прав людини та міжнародного гуманітарного права [25]. Зусилля міжнародних судів посилюють легітимність та ефективність міжнародних інституцій, підвищуючи довіру до міжнародної правової системи і стимулюючи країни впроваджувати внутрішні реформи для зміцнення правової держави та підтримки принципів правосуддя і відповідальності.

З огляду на це, подальше зміцнення міжнародної кримінальної відповідальності є важливим для розвитку справедливого міжнародного порядку, що сприяє стабільності, мирному вирішенню конфліктів і захисту основних прав і свобод людини на глобальному рівні.

Для забезпечення ефективності міжнародного правосуддя важливим є вдосконалення механізмів забезпечення та виконання вироків міжнародних судових інституцій. Виклики, такі як довготривалість судових процесів, складність збору доказів і забезпечення безпеки свідків,

потребують уваги до покращення процедур та розширення співпраці між державами [26].

Ключовим аспектом ефективності міжнародного правосуддя є забезпечення широкої міжнародної підтримки та співпраці. На жаль, не всі країни визнають юрисдикцію МКС, що ускладнює екстрадицію підозрюваних і може призводити до відмови від проведення справедливого розгляду. Таким чином, зміцнення міждержавних договорів та уніфікація законодавства можуть значно посилити міжнародну правову систему.

Також важливо забезпечити адекватне фінансування міжнародних трибуналів та судів для їхньої незалежної та неупередженої роботи. Недостатнє фінансування може вплинути на тривалість процесів і загальну ефективність правосуддя [23].

Майбутнє міжнародної кримінальної відповідальності також залежить від освіти і поширення знань про міжнародне право серед правознавців та громадськості. Підвищення обізнаності про права людини та міжнародне правосуддя може сприяти створенню більш стійкої та ефективної системи міжнародної відповідальності.

На завершення, міжнародна кримінальна відповідальність індивідів є важливим інструментом у боротьбі з безкарністю за тяжкі злочини, що загрожують міжнародному миру та безпеці. Її подальший розвиток і вдосконалення залежать від глобальної політичної волі, міжнародної співпраці та юридичних інновацій. Таким чином, внесок кожної країни у зміцнення цієї системи, а також її здатність працювати ефективно і справедливо, є вирішальними для забезпечення миру та правосуддя на міжнародному рівні [23].

2.2. Міжнародний кримінальний суд як механізм притягнення фізичних осіб до відповідальності за міжнародні злочини

У сучасному світі одним із найважливіших завдань міжнародного співтовариства є притягнення осіб до кримінальної відповідальності за злочини, що загрожують загальному миру і безпеці, запобігання повторенню таких злочинів і створення безпечного майбутнього без насильства.

Ці питання неможливо вирішити без створення та підтримки інституційних механізмів, які забезпечують відповідальність за найтяжчі злочини, що викликають занепокоєння у світової спільноти.

Першим постійно діючим міжнародним кримінальним органом, створеним для притягнення осіб до відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини, став Міжнародний кримінальний суд (МКС). Його юрисдикція визначена в Римському статуті 1998 року, що набув чинності 1 липня 2002 року[27].

Юрисдикція МКС поширюється на держави (на їх території та їхніх громадян), які ратифікували Римський статут, а також на держави, які не ратифікували Статут, але визнали юрисдикцію МКС щодо певних злочинів відповідно до ст. 12 Статуту.

Наразі до МКС входять 123 країни. Україна не ратифікувала Римський статут, але визнала юрисдикцію суду частково – щодо подій на Майдані та міжнародних злочинів, вчинених у Криму і на Донбасі відповідно до п. 3 ст. 12 Римського статуту.

Питання доцільності ратифікації та імплементації Римського статуту, тобто визнання юрисдикції МКС в Україні, залишається дискусійним.

Однак багато питань щодо сутності юрисдикції МКС, її правових підстав, порядку здійснення та забезпечення балансу між діяльністю МКС і національними органами кримінальної юрисдикції залишаються актуальними та потребують подальшого дослідження.

У міжнародному праві немає єдиного підходу до визначення поняття "юрисдикція". Більшість міжнародно-правових актів торкаються юрисдикційних аспектів, але термін "юрисдикція" не має конкретного змісту і розглядається як певні заходи, які держави-учасниці мають здійснити щодо певного об'єкта для досягнення мети договору. Часто юрисдикція розглядається з точки зору поширення суверенної влади держав-учасниць на певну територію або як обсяг судових повноважень.

У деяких міжнародних договорах юрисдикція передбачає ухвалення заходів для протидії транснаціональним злочинам, включаючи криміналізацію діянь і проведення кримінальних процесуальних дій міжнародними судовими органами. Такі конвенції зазвичай визначають можливість здійснення кримінальної юрисдикції з огляду на наявні принципи дії кримінального закону за часом, у просторі та за колом осіб [28].

Через відсутність нормативного визначення і варіативність використання у міжнародно-правових актах поняття "юрисдикція" розглядається як у широкому, так і у вузькому сенсі. У широкому сенсі юрисдикція ототожнюється з компетенцією різних органів, тобто комплексом повноважень. У вузькому сенсі юрисдикція розглядається як обмежена правозастосовна діяльність.

У міжнародному кримінальному праві розрізняють обов'язкову і паралельну юрисдикцію міжнародних судів, предметну (залежно від діянь), персональну, територіальну та часову.

Обов'язкова юрисдикція визначається міжнародним договором як сукупність повноважень міжнародних судових органів розглядати і вирішувати правові спори, що передаються їм на підставі взятих сторонами зобов'язань.

Паралельна юрисдикція передбачає право національних і міжнародних кримінальних судів здійснювати кримінальне переслідування осіб, що здійснили міжнародні злочини проти міжнародного гуманітарного права та воєнні злочини.

Юрисдикція першого постійно діючого міжнародного суду – Міжнародного кримінального суду, створеного для притягнення осіб до відповідальності за "найтяжчі злочини міжнародного значення", визначена в Римському статуті 1998 року, що набрав чинності 1 липня 2002 року [29].

Суб'єктом міжнародної кримінальної відповідальності згідно зі Статутом МКС є індивіди, які вчинили міжнародні злочини і не були притягнуті до кримінальної відповідальності на національному рівні. Юрисдикції МКС підлягають особи, які займають найвищі посади в системі органів державної влади та управління (головнокомандувачі, міністри оборони, командуючі арміями). Офіційний статус глави держави, члена парламенту, уряду або обраного представника не звільняє особу від переслідування або кримінальної відповідальності. Керівники і військові командири можуть нести відповідальність за кримінальні правопорушення, вчинені особами, які перебувають під їх ефективним командуванням і контролем або владою.

Згідно зі ст. 25 Статуту МКС фізична особа, яка вчинила злочин, що підпадає під юрисдикцію МКС, несе кримінальну відповідальність і покарання згідно з цим Статутом. Ст. 17 Римського статуту наголошує, що МКС не може розглядати питання кримінальної відповідальності фізичної особи за злочин, який підпадає під юрисдикцію Суду, якщо ця особа вже притягнута до кримінальної відповідальності за цей злочин згідно з національним законодавством.

Таким чином, Міжнародний кримінальний суд доповнює національні судові системи і долучається тоді, коли держава не бажає або не може порушити кримінальне провадження. Ця система, заснована на принципі компліментарності, покладає на державу обов'язок притягати до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили міжнародний злочин [30].

Принцип компліментарності закріплений у Преамбулі та статтях 1, 17–20 Римського статуту МКС, а також у Правилах відбору справ і пріоритетів 2016 року (Policy Paper on Case Selection and Prioritisation, 2016) і Правилах попереднього розслідування 2013 року (Policy Paper on Preliminary Examinations, 2013).

Таким чином, національна юрисдикція домінує над юрисдикцією МКС. Винятком є норма, закріплена в Розділі 7 Статуту ООН, згідно з якою Рада Безпеки ООН може передати Суду ситуацію, яка включає злочини, здійснені на території держави, що не є учасником Статуту, або її громадянами.

Юрисдикція суду обмежена найсерйознішими злочинами, що стосуються міжнародного співтовариства в цілому, а саме злочином геноциду, злочином проти людяності, воєнними злочинами та злочином агресії, за умови, що ці злочини були вчинені після 1 липня 2002 року.

Склади цих злочинів визначені у статтях 6–8 bis Римського статуту і деталізовані у документі МКС «Елементи злочинів».

Геноцид – це цілеспрямовані дії з метою повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи людей або народів. Згідно зі ст. 6 Римського статуту, до геноциду відносяться: вбивство членів відповідної групи, заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу, заходи, спрямовані на запобігання дітонародженню у цій групі, насильницька передача дітей з однієї групи до іншої, створення умов життя, розрахованих на фізичне знищення групи повністю або частково.

Злочини проти людяності, згідно зі ст. 7 Римського статуту, це злочини, що вчиняються в рамках широкомасштабного і систематичного нападу на цивільне населення. Ця вимога визначає високий поріг для того, щоб злочин підпадав під юрисдикцію МКС. До таких злочинів належать: вбивство, катування, винищення, поневолення, тюремне ув'язнення, насильницьке зникнення людей, депортація, апартеїд, статеві насильства, примусове переміщення населення та інші нелюдські діяння аналогічного характеру.

Воєнні злочини – це грубі порушення законів і звичаїв ведення війни, що регулюють поведінку збройних формувань під час війни і захищають військовополонених, цивільне населення та культурні цінності. Згідно зі ст. 8 Римського статуту, МКС має юрисдикцію щодо воєнних злочинів, які пов'язані з міжнародним чи неміжнародним збройним конфліктом, вчинених у рамках плану або політики, або ж у широкомасштабних масштабах.

Одним із найтяжчих міжнародних злочинів є агресія. Визначення злочину агресії схвалено резолюцією 3314 Генеральної асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року, в якій зазначено: "Агресія – це застосування збройних сил державою проти суверенітету, територіальної недоторканості та політичної незалежності іншої держави"[30]. Юрисдикція щодо агресії була надана МКС після схвалення Кампальських поправок 2010 року, які набрали чинності з 1 січня 2017 року.

МКС уповноважений здійснювати свою юрисдикцію за умови звернення країни, яка ратифікувала Римський статут або подала заяву про визнання юрисдикції МКС щодо певної ситуації, за ініціативою Прокурора МКС, підтвердженою палатою попереднього судочинства, або за зверненням Ради Безпеки ООН.

Римський статут передбачає критерії визначення покарання, враховуючи тяжкість злочину та особистість засудженого. Ст. 77 Статуту зазначає, що особа, визнана винною, може бути засуджена до позбавлення волі на строк до 30 років або довічного ув'язнення, якщо це виправдано винятково тяжким характером злочину та індивідуальними обставинами. Суд може також призначити штраф та конфіскацію майна, отриманого в результаті злочину.

Незважаючи на певні недоліки та відсутність єдиного підходу до тлумачення положень Статуту, створення МКС є значним кроком уперед. Проблемні питання включають конкретизацію вини злочинів, кваліфікацію міжнародних злочинів, відсутність у переліку міжнародного тероризму, екоциду, злочинів із застосуванням біологічної зброї, та небажання деяких держав ратифікувати Римський статут.

Для України це питання також актуальне. Фахівці вважають, що ратифікація Римського статуту дасть можливість притягти винних у воєнних злочинах та злочинах проти людяності під час агресії проти України до відповідальності, наблизивши державу до стандартів ООН та Європейського Союзу у сфері верховенства права.

Римський статут надає будь-якій фізичній або юридичній особі право передавати до Офісу Прокурора інформацію, яка, на їхню думку, містить факти про злочини, передбачені Статутом. Це право гарантоване статтею 15 Римського статуту, яка дозволяє Прокурору розпочати розслідування на основі інформації про злочини, що підпадають під його юрисдикцію. Прокурор оцінює серйозність отриманої інформації і, за необхідності, може запитувати додаткову інформацію у держав, урядових та неурядових організацій або з інших надійних джерел. Тому, відправляючи важливу інформацію до Офісу Прокурора, юридичною підставою для цього буде саме стаття 15 Римського статуту. Суд та Офіс Прокурора не встановлюють обов'язкової форми для подання інформації, тому будь-хто, хто володіє важливою інформацією, може відправити її у довільній формі.

Аналіз звернень до Офісу Прокурора від багатьох неурядових організацій з усього світу показує певні особливості таких звернень. Подання інформації про вчинені злочини має включати: коротке резюме поданої інформації; вступну частину (опис подій, яких стосується інформація); юридичне обґрунтування (пояснення, чому МКС має юрисдикцію щодо розгляду цих подій, принцип комплементарності, статті Римського статуту, які були порушені) – цей пункт є факультативним; інформацію про скоєні злочини (опис отриманої інформації, показання жертв та свідків тощо); додатки (копії документів, опис речових доказів; оригінали документів або речові докази та показання свідків надаються на

запит Прокурора після встановлення комунікації, щоб уникнути їх пошкодження).

При наданні інформації про злочини, слід включити: місце подій (з деталізацією, бажано з GPS-координатами); дату, час і тривалість подій; хронологію інциденту; природу злочину (катування, зґвалтування, вбивства тощо) та методи його вчинення; можливі підстави для інциденту; можливих виконавців злочинів (армія, збройна група, окремі особи тощо); дані про жертв (ім'я, вік, стать, рід заняття, громадянство, етнічна чи релігійна приналежність тощо); список можливих доказів (фото, документи тощо).

Не існує формалізованих вимог до інформації, яка надсилається до МКС. Тому, навіть якщо документи подаються без опису подій або без обґрунтування юрисдикції МКС, особа має право направити інформацію на власний розсуд. МКС цікавлять факти вчинення ймовірних злочинів, а не їх юридична оцінка з боку організацій.

Кількість звернень до МКС не обмежена, тому нову інформацію можна передавати до Офісу Прокурора в будь-який час у новому зверненні.

Важливо розрізняти поняття "інформація" і "доказ". Будь-яка особа може збирати інформацію, яка може бути корисною для МКС. Тільки професійні співробітники МКС можуть визначити, яка інформація має бути представлена як докази у справі. Не вся інформація стає доказом. Визначення, яка інформація може стати доказом, базується на її релевантності, достовірності, точності та надійності.

Навіть якщо інформація не стане доказом, вона може бути корисною для слідчих, допомагаючи їм знайти і отримати інформацію, яка може бути використана як доказ. Варто пам'ятати, що всі матеріали справи можуть бути розкриті для ознайомлення стороні захисту в МКС. Це потрібно

враховувати при визначенні, яку інформацію надавати. Також МКС має програми захисту потерпілих і свідків, але їх можливості обмежені. Тому слід інформувати жертв і свідків про можливі заходи безпеки і отримувати їх згоду на надсилання інформації до МКС.

Детальне фіксування фактів воєнних злочинів підвищує ймовірність їх прийняття як доказів і використання для засудження винних. Важливо логічно та послідовно викладати інформацію, щоб її могли швидше обробити і використати [31].

2.3 Міжнародно-правове співробітництво щодо забезпечення притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності

Масштаб і глобальний характер міжнародних правопорушень обумовлюють необхідність встановлення взаємовідносин між державами та міжнародними організаціями для боротьби з цими негативними явищами. За історію співробітництва суб'єктів міжнародного права у протидії злочинності було накопичено значний обсяг міжнародно-правових норм, принципів і механізмів для попередження, протидії, припинення та розслідування міжнародних правопорушень[33, 17 с.].

Співробітництво у боротьбі з міжнародними правопорушеннями почалося ще на етапі становлення взаємовідносин між першими розвинутими державами, коли були укладені перші двосторонні договори про видачу злочинців. Подальший розвиток міжнародних відносин у сфері боротьби зі злочинністю відбувався паралельно з розвитком міжнародного права. Кожен історичний період ставив перед міжнародною спільнотою нові виклики, які вимагали об'єднання зусиль для вирішення економічних, політичних, соціальних проблем і боротьби з міжнародними правопорушеннями.

Боротьба зі злочинністю є одним із пріоритетних напрямів міжнародного співробітництва. Зростання злочинності та її інтернаціоналізація перетворили цю проблему на одну з головних соціальних проблем, що потребує взаємодії держав для її вирішення.

Основні сучасні напрями співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю включають:

- спільне визначення небезпечних діянь, що потребують колективних зусиль для їх припинення;
- обмін інформацією про скоєні злочини та злочинців;
- надання допомоги в розшуку злочинців і їх видача;
- спільне вивчення злочинності та методів боротьби з нею;

- укладання міжнародних договорів про боротьбу з окремими видами міжнародних злочинів;
- участь у міжнародних організаціях, що спеціалізуються на боротьбі зі злочинністю [34, с. 34].

Цілі такого співробітництва включають узгодження кваліфікації міжнародних злочинів, надання правової допомоги, координацію зусиль для запобігання та припинення злочинів, боротьбу з найнебезпечнішими злочинами, розслідування злочинів та забезпечення невідворотності покарання.

Завдання міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю включають взаємодію на міждержавному рівні, створення міжнародних координаційних органів, співпрацю між правоохоронними органами сусідніх країн. Міжнародне співробітництво держав у цій сфері базується на певних критеріях і стандартах, що визначають діяльність держав і міжнародних організацій у боротьбі з міжнародною злочинністю.

Відповідно до Статуту ООН, співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю має ґрунтуватися на добровільній основі, без застосування сили або погроз. Проблеми, що виникають у процесі співробітництва, не можуть використовуватися для безпідставного застосування сили. Принцип мирного вирішення спорів передбачає використання таких засобів, як переговори, посередництво, арбітраж і судовий розгляд.

Принцип невтручання у внутрішні справи передбачає, що боротьба зі злочинністю є внутрішньою компетенцією держави, і кожна держава самостійно визначає напрямки співробітництва. Міжнародні договори і конвенції, такі як Конвенція про відмивання доходів від злочинної діяльності, регулюють ці питання [35, 45-54 с.].

Співробітництво держав у боротьбі зі злочинністю здійснюється як на багатосторонньому, так і на двосторонньому рівні. На сесіях Генеральної Асамблеї ООН розглядаються питання боротьби зі злочинністю,

проводяться Конгреси ООН, працює Відділення по попередженню злочинності і кримінальному правосуддю Секретаріату ООН.

Таким чином, міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю включає координацію дій, обмін інформацією, підписання договорів, правову допомогу, оперативно-розшукові заходи, проведення слідчих дій і профілактику злочинів. Основними принципами цього співробітництва є невтручання у внутрішні справи, невидача громадян і політичних емігрантів, невідворотність покарання, гуманність і захист прав громадян за кордоном.

Міжнародне правопорушення – це дії або бездіяльність суб'єкта міжнародного права, які порушують норми та зобов'язання цього права і завдають шкоди іншому суб'єкту, групі суб'єктів або всьому міжнародному співтовариству. Юридично це явище має такі основні риси:

- міжнародна суспільна небезпека;
- протиправність;
- причинно-наслідковий зв'язок між діями і наслідками;
- карність [36, с. 287].

Міжнародна суспільна небезпека означає, що правопорушення може завдати шкоди міжнародним відносинам, захищеним міжнародним правом. Протиправність вказує на порушення обов'язкових правил поведінки, встановлених міжнародними правовими актами. Причинно-наслідковий зв'язок дозволяє встановити, що причиною шкоди є саме міжнародне правопорушення. Карність передбачає, що порушник підлягає покаранню.

Міжнародне правопорушення складається з:

- об'єкта, який може бути матеріальним або нематеріальним благом (наприклад, міжнародний правопорядок, права людини);
- об'єктивної сторони, яка проявляється в діях суб'єкта міжнародних відносин;
- суб'єкта, яким є держави;

- суб'єктивної сторони, що відображає ставлення суб'єкта до своїх дій і наслідків, і проявляється у формі вини.

Види міжнародних правопорушень:

1. Міжнародні злочини – порушують основні міжнародні зобов'язання, важливі для всього міжнародного співтовариства (наприклад, воєнні злочини, злочини проти людства, агресія, геноцид, екоцид).

2. Злочини міжнародного характеру – правопорушення, що становлять суспільну небезпеку для кількох держав або міжнародних організацій (наприклад, тероризм, наркоторгівля, піратство, торгівля людьми).

3. Інші міжнародні правопорушення (міжнародні делікти) – правопорушення, які не входять до перших двох груп (наприклад, порушення договірних зобов'язань) [37, с. 11-21].

Боротьба з міжнародними злочинами регламентується різними міжнародними конвенціями, такими як Конвенція про попередження геноциду, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН про видачу і покарання воєнних злочинців, та іншими.

Злочини міжнародного характеру регулюються багатосторонніми угодами, кожна з яких присвячена конкретному злочину (наприклад, Монреальська Конвенція про боротьбу з незаконними актами проти безпеки цивільної авіації).

Сучасні міжнародні правопорушення часто здійснюються транснаціональними кримінальними структурами, які включають такі злочини як міжнародний тероризм, легалізація злочинних доходів, комп'ютерні злочини, підробка грошей, ухилення від сплати податків, екологічні злочини та інші [38, с. 359-364].

Тероризм став невід'ємною частиною політичного та економічного життя світу, представляючи значну загрозу громадській і національній

безпеці. Він перетворився з поодиноких випадків на масове явище. Сучасний тероризм буває кількох видів:

1. Міжнародний тероризм (терористичні акти міжнародного масштабу);
2. Внутрішньополітичний тероризм;
3. Кримінальний тероризм, з корисливих мотивів;
4. Державний тероризм.

Термін "терор" походить з латини і означає "страх", "жах". Тероризм - це метод досягнення цілей через застосування або загрозу насильства. На відміну від простого умисного політичного вбивства, насильство не є головною метою тероризму, а служить для передачі певного послання.

Міжнародний тероризм є одним із найнебезпечніших злочинів міжнародного характеру. Він має такі особливості:

- а) підготовка злочину ведеться в одній країні, а здійснюється в іншій;
- б) терористи часто переховуються в іншій країні після вчинення злочину, що породжує питання про їхню видачу.

Акти міжнародного тероризму включають жорстокість, вбивства, захоплення заручників, викрадення літаків та застосування тортур з політичною метою проти іноземних урядів, міжнародних організацій чи громадян інших країн.

ООН займається боротьбою з тероризмом з часів Другої світової війни. У 1973 році була прийнята Конвенція про запобігання і покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, зобов'язуючи держави співпрацювати у запобіганні таких злочинів.

Європейська рада прийняла Конвенцію про боротьбу з тероризмом у 1976 році, що регламентує боротьбу з терористичними актами [39, 90 с.]. Злочини міжнародного характеру, такі як поширення наркотиків, торгівля

людьми та піратство, також регулюються міжнародними угодами і конвенціями.

Боротьба з міжнародним тероризмом та іншими злочинами міжнародного характеру регламентується низкою міжнародних конвенцій, які встановлюють правові рамки для співпраці між державами у переслідуванні злочинців і запобіганні таким злочинам.

Екстрадиція, або видача злочинців, є важливим механізмом у міжнародному праві, який дозволяє передавати осіб, що вчинили злочини, з однієї держави в іншу для притягнення до відповідальності. Це сприяє забезпеченню невідворотності покарання за злочини міжнародного характеру та зміцненню міжнародної кримінальної юстиції.

Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 року встановлює механізм реалізації інституту екстрадиції та процесуальні гарантії прав осіб, які видаються для проведення розслідування або судового розгляду щодо вчинених правопорушень.

Екстрадиція злочинців має місце за наявності:

1 – правових підстав (правові норми національного законодавства, двосторонні договори про екстрадицію або про надання правової допомоги по кримінальним справам, міжнародні договори по боротьбі з окремими видами міжнародних злочинів, злочинів міжнародного характеру);

2 – умов видачі (вчинене діяння передбачено договором про видачу; воно визначено в кримінальному законодавстві двох держав та передбачає покарання, верхня межа якого перевищує один рік позбавлення волі, або суворіше покарання; особа яка видається буде осуджена тільки за даний злочин; не буде застосована смертна кара, якщо вона не передбачена законами держави яка видає).

Порядок видачі включає:

- направлення вимоги або клопотання про видачу;
- взяття злочинця під варту;

- ведення переговорів про екстрадицію через дипломатичні канали;
- видача у відповідності розпорядження компетентних органів сторони яка видає в встановленому порядку з відшкодуванням понесених витрат.

Видачі не підлягають:

- громадяни запитуваної країни (власні громадяни) або особа користується в цій державі правом притулку;
- по справам приватного звинувачення або політичних злочинах (воєнні злочинці, а також особи, які скоїли злочини проти людства, не є політичними злочинцями згідно з резолюціями Генеральної Асамблеї ООН);
- при вчиненні злочину в державі перебування (до винесення відповідного рішення суду або відбуття покарання);
- якщо особа понесла кримінальне покарання за даний злочин або була виправдана судом;
- у зв'язку із закінченням строку давності, чи провадження по справі було закрито на законній підставі;
- погрозі застосування до правопорушника неправомірних мір психічного чи фізичного впливу.

У міжнародному праві вирізняють три види екстрадиції:

- видача особи для притягнення до кримінальної відповідальності;
- видача особи з метою виконання покарання;
- тимчасова видача [41, с. 73].

Видача осіб для притягнення до кримінальної відповідальності або з метою виконання покарання.

Відповідно до договорів про правову допомогу особа може бути видана за вчинення будь-яких злочинів, а не тільки конкретних злочинів міжнародного характеру. При цьому видача провадиться лише за діяння, які згідно законодавства обох сторін передбачає покарання у вигляді

позбавлення волі на певний строк (як правило, понад один рік) чи більш суворіше покарання (тобто за тих умов які раніше нами розглядались).

Конкретні питання видачі злочинців регулюються між зацікавленими державами. Так, 27 травня 1993 року між Україною та Республікою Польща був підписаний Договір про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах, відповідно до якого сторони зобов'язалися (ст. 60) видавати одна одній за клопотанням осіб, які знаходяться на їх території, з метою проведення щодо них кримінального переслідування або виконання покарання).

Видача особи для приведення вироку до виконання складається з передачі особи, яка була засуджена іноземним судом та переховувалась від відбування покарання, але була затримана на території іншої держави. До клопотання про видачу додається завірена копія вироку, який набув законної сили, завіреного у відповідному порядку (як правило, Мін'юстом) на підставі якого особа засуджена.

Якщо особа, щодо якої подане клопотання про видачу, притягнена до кримінальної відповідальності або відбуває покарання за інший злочин на території запитуваної сторони, за обґрунтованим клопотанням запитуючої сторони може бути проведена її тимчасова видача. Тимчасово видана особа після проведення процесуальних дій, для яких вона була видана, має бути повернута.

Міжнародна організація кримінальної поліції, відома як Інтерпол, була заснована 7 вересня 1923 року рішенням Міжнародного поліцейського конгресу, що проходив у Відні, Австрія. Сьогодні головний робочий орган Інтерполу – Генеральний секретаріат, знаходиться у Ліоні, Франція [42, 87 с.].

Інтерпол складається з таких структур: Генеральна Асамблея, Виконавчий комітет, Генеральний секретаріат, Національні центральні бюро та Радники.

Генеральна Асамблея є найвищим органом Інтерполу. Кожен член організації може бути представлений одним або кількома делегатами, але делегація кожної країни повинна мати лише одного керівника, призначеного компетентним органом цієї країни. Функції Генеральної Асамблеї включають виконання зобов'язань за Статутом, визначення принципів діяльності та загальних заходів для досягнення цілей організації, розгляд і затвердження плану роботи на наступний рік, запропонованого Генеральним секретарем, встановлення необхідних правил, обрання осіб для виконання функцій за Статутом, прийняття рішень та рекомендацій з питань, що входять до її компетенції, визначення фінансової політики організації, розгляд та схвалення угод з іншими організаціями. Кожна країна має право голосу через одного делегата, і рішення приймаються більшістю голосів, за винятком випадків, коли Статут вимагає дві третини голосів.

Виконавчий комітет складається з Президента Організації, трьох Віце-Президентів та дев'яти делегатів. Генеральна Асамблея обирає Президента на чотири роки та трьох Віце-Президентів на три роки зі свого складу. Президент Організації головує на сесіях Генеральної Асамблеї та Виконавчого комітету, керує дебатами, контролює відповідність діяльності організації рішенням Генеральної Асамблеї та Виконавчого комітету, підтримує постійний зв'язок з Генеральним секретарем.

Виконавчий комітет контролює виконання рішень Генеральної Асамблеї, готує порядок денний для сесій Генеральної Асамблеї, представляє Генеральній Асамблеї план роботи та пропозиції, контролює діяльність Генерального секретаря та використовує всі повноваження, делеговані Асамблеєю.

Генеральний секретаріат є постійно діючим органом Інтерполу. Він здійснює рішення Генеральної Асамблеї та Виконавчого комітету, працює як міжнародний центр боротьби зі злочинністю, забезпечує ефективне

адміністративне керівництво, підтримує зв'язки з національними та міжнародними органами, готує публікації. Генеральний секретаріат складається з Генерального секретаря, спеціалістів та адміністративного персоналу. Генеральний секретар призначається на п'ять років за рекомендацією Виконавчого комітету та затверджується Генеральною Асамблеєю.

Інтерпол може залучати Радників для консультацій з наукових питань. Радники призначаються Виконавчим комітетом на три роки з числа відомих міжнародних фахівців у сферах діяльності, що цікавлять організацію [43, с. 551].

РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

3.1. Правові проблеми міжнародної кримінальної відповідальності індивідів

Правові проблеми міжнародної кримінальної відповідальності індивідів є складними і багатоаспектними. Вони виникають через відмінності в правових системах різних держав, проблеми юрисдикції, прав людини, і необхідність міжнародної співпраці. Ось основні з цих проблем:

1. Юрисдикційні проблеми: Однією з ключових правових проблем є визначення юрисдикції над злочинами, які мають міжнародний характер. Часто виникають питання, яка держава має право судити за міжнародний злочин, особливо якщо злочин було вчинено на території однієї держави, але його наслідки зачепили інші держави або міжнародне співтовариство.

2. Колізія правових систем: Різні держави мають різні правові системи, які по-різному трактують злочини та міри покарання. Це створює труднощі при спробах притягнути індивідів до відповідальності на міжнародному рівні. Наприклад, певні дії можуть бути визнані злочинами в одній країні, але не в іншій.

3. Проблеми екстрадиції: Екстрадиція злочинців є складним і часто політично чутливим питанням. Держави можуть відмовляти у видачі злочинців через різні причини, включаючи побоювання щодо несправедливого суду, ризику застосування смертної кари або тортур.

4. Правові гарантії і права людини: Забезпечення прав людини у процесі кримінального переслідування на міжнародному рівні є важливим аспектом. Відсутність належних правових гарантій може стати перешкодою для ефективного переслідування злочинців, а також може підірвати довіру до міжнародної системи правосуддя.

5. Імунітети і привілеї: Деякі індивіди, такі як глави держав або урядів, можуть мати імунітет від кримінального переслідування згідно з

міжнародним правом. Це ускладнює можливість притягнення їх до відповідальності за міжнародні злочини.

6. Доказова база: Збирання доказів для міжнародного кримінального переслідування може бути складним завданням через відсутність міжнародних механізмів для забезпечення доказів та різницю в стандартах доказової бази у різних країнах.

7. Співпраця між державами: Ефективне кримінальне переслідування міжнародних злочинів вимагає тісної співпраці між державами. Однак, політичні, економічні та правові розбіжності можуть ускладнювати цю співпрацю, що призводить до ухилення від відповідальності злочинців.

8. Міжнародні судові органи: Існування міжнародних судових органів, таких як Міжнародний кримінальний суд (МКС), є важливим кроком у напрямку подолання цих проблем. Проте, не всі держави визнають юрисдикцію МКС, що обмежує його можливості [44, 39 с.].

Вирішення цих правових проблем потребує узгоджених зусиль міжнародного співтовариства, реформування міжнародного права та вдосконалення механізмів співпраці між державами. Також необхідно забезпечити дотримання прав людини та гарантій справедливого судочинства для досягнення ефективного правосуддя на міжнародному рівні.

Правові проблеми міжнародної кримінальної відповідальності індивідів є складними і багатограними. Вони виникають через відмінності в правових системах різних держав, питання юрисдикції, захист прав людини та необхідність міжнародної співпраці.

Однією з основних проблем є визначення юрисдикції над злочинами міжнародного характеру. Часто виникає питання, яка держава має право судити за міжнародний злочин, особливо якщо злочин було вчинено на території однієї держави, а його наслідки зачепили інші держави або міжнародне співтовариство. Існують різні підходи до встановлення

юрисдикції, такі як територіальна, персональна та універсальна юрисдикція. Остання дозволяє переслідувати деякі злочини, наприклад, геноцид або воєнні злочини, будь-якою державою незалежно від місця їх вчинення.

Колізія правових систем є ще однією значною проблемою. Кожна держава має свою унікальну правову систему, яка може мати різні визначення злочинів та міри покарання. Це ускладнює притягнення індивідів до відповідальності на міжнародному рівні. Наприклад, дії, що вважаються злочинами в одній країні, можуть не визнаватися такими в іншій. Також різняться стандарти доказової бази та міри покарання.

Екстрадиція злочинців, або видача їх з однієї країни до іншої для притягнення до відповідальності, супроводжується численними проблемами. Держави можуть відмовляти у видачі через політичні мотиви, побоювання щодо несправедливого суду, ризик застосування смертної кари або тортур. Відсутність екстрадиційних угод між державами також ускладнює процес видачі [45, с. 1-8].

Забезпечення прав людини у процесі кримінального переслідування є критично важливим. Кожна особа має право на справедливий суд, захист від катувань та право на юридичну допомогу. Недотримання цих прав може стати серйозною перешкодою для ефективного переслідування злочинців та підірвати довіру до міжнародної системи правосуддя.

Імунітет і привілеї деяких осіб, таких як глави держав, також створюють труднощі. Вони можуть мати абсолютний імунітет від кримінального переслідування за дії, вчинені під час перебування на посаді. Дипломатичні представники також захищені дипломатичним імунітетом відповідно до міжнародного права.

Збирання доказів для міжнародного кримінального переслідування є складним завданням. Різні країни мають різні вимоги до доказів, що ускладнює їх збір і використання. Міжнародне співробітництво є важливим

для забезпечення належного збирання і передачі доказів, але воно часто ускладнюється політичними розбіжностями та різницями в правових системах.

Ефективне розслідування міжнародних злочинів вимагає тісної співпраці між державами. Проте політичні, економічні та правові розбіжності можуть перешкоджати ефективній співпраці. Міжнародні угоди і конвенції є необхідними для формалізації співпраці та забезпечення її ефективності.

Міжнародні судові органи, такі як Міжнародний кримінальний суд (МКС), відіграють важливу роль у забезпеченні міжнародної кримінальної відповідальності. МКС має юрисдикцію над найбільш серйозними злочинами, такими як геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності. Однак не всі країни визнають юрисдикцію МКС, що обмежує його можливості.

Вирішення правових проблем міжнародної кримінальної відповідальності індивідів вимагає узгоджених зусиль міжнародного співтовариства, реформування міжнародного права та вдосконалення механізмів співпраці між державами. Необхідно також забезпечити дотримання прав людини та гарантій справедливого судочинства для досягнення ефективного правосуддя на міжнародному рівні [46, 34 с.].

3.2 Сучасні тенденції розвитку механізмів кримінального переслідування фізичних осіб за вчинення міжнародних злочинів

Сучасні тенденції розвитку механізмів кримінального переслідування фізичних осіб за вчинення міжнародних злочинів відображають прагнення міжнародного співтовариства підвищити ефективність і справедливість правосуддя. Однією з головних тенденцій є зміцнення ролі Міжнародного кримінального суду (МКС). МКС продовжує відігравати ключову роль у переслідуванні злочинів проти людяності, воєнних злочинів, геноциду та злочинів агресії. Розширення юрисдикції МКС та збільшення числа держав, які ратифікували Римський статут, підсилюють його можливості. Інша важлива тенденція – розвиток гібридних та міжнародних кримінальних трибуналів, таких як Спеціальний трибунал по Лівану, які поєднують елементи національного та міжнародного права, що дозволяє ефективніше розглядати міжнародні злочини в контексті конкретних держав.

Багато країн вносять зміни до свого національного законодавства, щоб воно відповідало міжнародним стандартам і дозволяло переслідування міжнародних злочинців. Це включає криміналізацію злочинів, передбачених міжнародним правом, та створення механізмів для ефективного розслідування і судового переслідування. Створення та вдосконалення механізмів взаємної правової допомоги, екстрадиції, спільних розслідувань та обміну інформацією між державами сприяють більш ефективному переслідуванню міжнародних злочинців [47, с. 67-68].

Технологічні інновації також відіграють важливу роль у розвитку механізмів кримінального переслідування. Використання сучасних технологій, таких як аналіз великих даних, штучний інтелект, цифрова криміналістика, полегшує збирання доказів, моніторинг підозрюваних та координацію міжнародних зусиль з розслідування. Створення та використання спеціалізованих платформ для обміну інформацією, таких як

платформи Інтерполу або Європолу, дозволяють швидко і безпечно обмінюватися даними між правоохоронними органами різних країн.

Підвищена увага до забезпечення прав підозрюваних і обвинувачених у процесі кримінального переслідування також є важливою тенденцією. Це включає право на справедливий суд, захист від катувань та нелюдського поводження, доступ до юридичної допомоги. Посилення механізмів відшкодування шкоди та реабілітації жертв міжнародних злочинів також стає пріоритетом, що включає створення спеціальних фондів та програм підтримки.

Активна участь громадянського суспільства у процесі кримінального переслідування міжнародних злочинів є ще однією важливою тенденцією. Це включає моніторинг судових процесів, надання допомоги жертвам та лобіювання за законодавчі реформи. Підвищення політичної волі серед держав для підтримки міжнародного правосуддя, включаючи фінансування міжнародних судових органів, співпрацю з ними та дотримання їх рішень, сприяє зміцненню міжнародного правопорядку [42].

Зміни у характері міжнародних злочинів, таких як кіберзлочинність, екоцид, торгівля людьми та організована злочинність, вимагають адаптації правових та інституційних механізмів для їх ефективного переслідування. Підписання нових міжнародних угод і розвиток глобальних ініціатив, таких як Глобальна ініціатива проти транснаціональної організованої злочинності, спрямовані на подолання нових викликів у сфері міжнародного правосуддя.

Ці тенденції відображають поступове вдосконалення та адаптацію міжнародної системи кримінальної відповідальності до сучасних умов і викликів, сприяючи більш ефективному та справедливому правосуддю [156, с.126]. Поряд з уже зазначеними тенденціями, є кілька інших важливих напрямів розвитку механізмів кримінального переслідування фізичних осіб за вчинення міжнародних злочинів.

Однією з таких тенденцій є посилення регіональних механізмів правосуддя. Регіональні суди та трибунали, такі як Африканський суд з прав людини та народів, Європейський суд з прав людини, а також Міжамериканський суд з прав людини, відіграють важливу роль у забезпеченні дотримання прав людини та боротьбі з безкарністю за міжнародні злочини. Ці органи забезпечують можливість регіонального розгляду справ і ухвалення рішень, що сприяє більшій доступності правосуддя.

Іншою важливою тенденцією є розвиток національних механізмів переслідування міжнародних злочинців. Багато країн створюють спеціалізовані судові органи або відділи у своїх правоохоронних структурах, які займаються розслідуванням і переслідуванням злочинів міжнародного характеру. Це дозволяє забезпечити більш ефективне і спеціалізоване розслідування таких злочинів на національному рівні.

Сучасні тенденції також включають зміцнення ролі неурядових організацій (НУО) у процесі кримінального переслідування. НУО активно беруть участь у зборі доказів, моніторингу судових процесів, наданні підтримки жертвам та адвокації за правосуддя. Вони часто працюють у співпраці з міжнародними та національними органами, допомагаючи привертати увагу до випадків порушення прав людини та злочинів міжнародного характеру [47].

Зростає значення міжнародних розслідувальних комісій та місій. Такі комісії, створені ООН або іншими міжнародними організаціями, проводять незалежні розслідування масових порушень прав людини і надають свої висновки міжнародним та національним судовим органам. Це допомагає забезпечити незалежність та об'єктивність розслідувань.

Важливою тенденцією є розвиток механізмів транснаціональної правової допомоги. Це включає угоди між країнами про взаємну правову допомогу, екстрадицію, спільні розслідування і передачу інформації. Такі

угоди сприяють більш ефективному переслідуванню злочинців, які переховуються в інших країнах, та забезпечують належну координацію дій між державами.

Також спостерігається зростання кількості справ, що стосуються екологічних злочинів, таких як незаконне вирубування лісів, забруднення водних ресурсів та інші злочини проти довкілля. Ці справи часто мають транснаціональний характер і потребують міжнародної співпраці для ефективного розслідування і притягнення до відповідальності винних осіб.

Ще однією важливою тенденцією є інтеграція принципів гендерної рівності в процеси міжнародного кримінального правосуддя. Це включає боротьбу з сексуальним насильством під час конфліктів, торгівлею людьми та іншими злочинами, які мають непропорційний вплив на жінок і дівчат. Міжнародні судові органи все частіше визнають важливість захисту прав жінок і забезпечення їхньої участі в процесах правосуддя.

Нарешті, глобалізація та зростаюча мобільність людей вимагають нових підходів до боротьби з міжнародними злочинами. Це включає розвиток нових технологій для розслідування злочинів, таких як використання ДНК-аналізу, цифрових доказів та інших інноваційних методів. Використання технологій дозволяє забезпечити більш точне і швидке розслідування та притягнення до відповідальності винних осіб.

Ці тенденції демонструють, що міжнародне співтовариство активно працює над удосконаленням механізмів кримінального переслідування міжнародних злочинців. Вони спрямовані на забезпечення більшої ефективності, справедливості та дотримання прав людини у процесі міжнародного кримінального правосуддя.

3.3. Міжнародна кримінальна відповідальність російських військових в умовах збройної агресії рф проти України

Судовий розгляд справ, пов'язаних з міжнародними злочинами, в Україні здійснюється за загальними правилами територіальної підсудності. При цьому можливим є спеціальне досудове розслідування, яке здійснюється за умови, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук, та/або уповноваженим органом прийнято рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та такий обмін відбувся.

Зрозуміло, що у майже всіх кримінальних провадженнях щодо міжнародних злочинів (видається, що здебільшого вони будуть кваліфіковані як воєнні злочини) правосуддя здійснюватимуть українські суди. Натомість міжнародні судові установи – лише щодо топ-посадовців.

Попри те, що Україна досі не ратифікувала Римський Статут, однак визнала юрисдикцію Міжнародного Кримінального Суду, найтяжчі міжнародні злочини вчинені рф на території України, окрім злочину агресії, підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. У зв'язку зі зверненням до суду 42 держав – учасниць Римського Статуту Прокурор Карім Хан мав змогу відкрити повне розслідування самостійно [42].

Під час свого розслідування МКС співпрацює з Генеральною прокуратурою України, і з національними органами, і зі спільною слідчою групою (JIT), і з Євроюстом. Планується відкриття представництва офісу прокурора МКС не лише в Києві, а й в регіонах. Крім того, Кримінальний процесуальний кодекс України у 2022 році було доповнено окремим

розділом, що врегульовує порядок співпраці компетентних органів України з МКС.

Перші рішення МКС по ситуації в Україні вже прийняті, і вони є багатообіцяючими. Зокрема, 17.03.2023 року Палатою попереднього провадження було видано ордери на арешт президента рф Володимира Путіна та уповноваженої при президентові рф з прав дитини Марії Львової-Белової. Відтепер у разі в'їзду цих осіб в одну зі 123 країн-учасниць Римського Статуту вони повинні бути заарештовані та передані під слідство. Це є дуже важливим кроком, адже МКС не може розглядати справи заочно.

Що ж до відправлення правосуддя за злочин агресії, вчинення якого на території України є очевидним та дало можливість для вчинення всіх інших, похідних в даному випадку, міжнародних злочинів, то ситуація наразі не врегульована.

Станом на сьогодні у Раді Європи обговорюється кілька можливих моделей трибуналу, зокрема:

- трибунал, створений на основі угоди між Україною та ООН, підтриманої Генеральною Асамблеєю ООН;
- трибунал, створений на основі багатосторонньої угоди між Україною та іншими зацікавленими державами;
- «гібридного» трибуналу під українською юрисдикцією, який діятиме відповідно до українського законодавства, але за міжнародної участі;
- відкрите питання і щодо інших моделей та концепцій, але з головною умовою — невідворотність юридичної відповідальності та реального покарання винних осіб.

Варто також відзначити все жвавіше обговорення питання безпідставності членства Росії в ООН та Радбезі. Так, визнання цього факту значно розширило б можливості для впровадження механізму притягнення керівництва країни-агресора до кримінальної відповідальності [21].

У березні 2023 року до Угоди про створення слідчої групи (JIT) були внесені зміни для створення правової основи діяльності Міжнародного центру з переслідування злочину агресії, основне завдання якого покращити розслідування злочину агресії шляхом отримання ключових доказів і сприяння процесу формування справи на ранній стадії. Сподіваємося, що докази, отримані в рамках діяльності центру стануть підґрунтям для обвинувального акту, що буде поданий до трибуналу.

Через найбільшу масштабність та безпрецедентність злочинних дій з часів Другої Світової Війни, багато питань та проблем потребують спільного вирішення українською та міжнародною юридичною спільнотою. Найгостріше постає питання розробки та впровадження механізму притягнення до відповідальності найвищого керівництва РФ за злочин агресії.

Яким чином міжнародною спільнотою буде реалізовано створення та робота трибуналу для притягнення до відповідальності за злочин агресії, вчинений щодо України, наразі невідомо. Однак невідворотність цього процесу є очевидною, вважає доктор юридичних наук М.О. Стефанчук [48].

ВИСНОВКИ

У даній дипломній роботі ми дослідили ключові аспекти міжнародної кримінальної відповідальності індивідів, що дозволило зробити наступні висновки:

Міжнародна кримінальна відповідальність базується на принципах, які забезпечують притягнення до відповідальності за злочини проти міжнародного правопорядку та безпеки. До таких злочинів належать геноцид, військові злочини, злочини проти людяності та агресія.

Історичний розвиток принципу індивідуальної кримінальної відповідальності включає створення післявоєнних трибуналів, таких як Нюрнберзький та Токійський, а також заснування Міжнародного кримінального суду, що закріпило цей принцип у міжнародному праві.

Фізичні особи є основними суб'єктами міжнародної кримінальної відповідальності, що дозволяє притягнути до відповідальності не тільки державних лідерів, але й інших осіб, що брали участь у злочинах.

Особливості притягнення індивідів до кримінальної відповідальності у міжнародних трибуналах включають забезпечення прав на справедливий суд, презумпцію невинуватості та інші гарантії, що відповідають міжнародним стандартам прав людини.

Міжнародний кримінальний суд відіграє ключову роль у переслідуванні осіб за міжнародні злочини, здійснюючи справедливі судові процеси та забезпечуючи відповідальність за найсерйозніші порушення міжнародного права.

Міжнародно-правове співробітництво є необхідним для ефективного притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Це включає координацію зусиль між державами та міжнародними організаціями для забезпечення правосуддя.

Правові проблеми міжнародної кримінальної відповідальності індивідів включають недосконалість законодавства, недостатнє міжнародне співробітництво та політичний тиск, що ускладнює процес притягнення до відповідальності.

Сучасні тенденції розвитку механізмів кримінального переслідування фізичних осіб за міжнародні злочини передбачають розширення юрисдикції міжнародних судів, впровадження національних правових механізмів та вдосконалення міжнародного співробітництва.

Перспективи притягнення до відповідальності російських військових за агресію проти України залежать від міжнародної підтримки, ефективного збору доказів та політичної волі міжнародного співтовариства для забезпечення справедливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Відповідальність міжнародно-правова. *Циклон - енциклопедії та словники*. URL: <https://cyclop.com.ua/content/view/1000/58/1/9/#16907-> (дата звернення: 22.03.2024).
2. Основні етапи становлення та розвитку індивідуальної кримінальної відповідальності в міжнародному праві. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2021 № 5. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2021/21.pdf - (дата звернення: 31.03.2024).
3. Філянїна Л.А., Тарантюк Ю.Р. Міжнародна кримінальна відповідальність індивідів за злочини геноциду. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 11–20
4. Boissier P. From Solferino to Tsushima: History of the International Committee of the Red Cross. Geneva : Henri Dunant Institute, 1985. Vol. 1. 391 p.
5. Заманов Г. Деятельность международных военных трибуналов: история и современность. *Юриспруденція: теорія і практика*. 2009. № 3. С. 8–14
6. Von Hebel H.A.M. An International Criminal Court – A Historical Perspective. *Reflections on the International Criminal Court: Essays in Honour of Adriaan Bos* / ed. by H.A.M. von Hebel, J.G. Lammers, J. Schukking. The Hague : T.M.C. Asser Press, 1999. 76 p.
7. Commission on the Responsibility of the Authors of the War and on Enforcement of Penalties. *American Journal of International Law*. 1920. No 14. 12 p.
8. Мохончук С.М. Деякі питання кримінальної відповідальності посадових осіб за скоєння злочинів проти миру і безпеки людства. *Форум права*. 2013. №3. С. 84-91

9. Буткевич О.В. Теорія і практика докласичного міжнародного права : автореф. дис. докт. юрид. наук. Київ, 2009. 12 с.
10. Lauterpacht H. International Law and Human Rights. London : Stevens and Sons Limited, 1950. 475 p.
11. Schwebel S.M. Hersch Lauterpacht: Fragments for a Portrait. *European Journal of International Law*. 1997. Vol. 8. 45 p.
12. Буткевич В.Г. Генеза доктрини міжнародної правосуб'єктності індивіда. *Право України*. 2010. № 2. С. 15
13. O'Brien J. International Law. London ; Sydney, 2001. 972 p.
14. Журбелюк Г.В. Вірменський геноцид 1915 р. і Голодомор в Україні у контексті міжнародно-правового визнання. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/naukma/law/2010_103/05_zhurbeliuk_gv.pdf (дата звернення: 22.03.2024).
15. Кудайбергенов М.Б. Международная уголовная ответственность физических лиц: учебник. Алматы: Данекер, 2000. 126 с.
16. Васюренко А.О. Роль Міжнародного військового трибуналу в процесі формування концепції індивідуальної кримінальної відповідальності за порушення міжнародно-правової заборони застосування сили. *Український часопис міжнародного права*. 2013. № 1. С. 85–88
17. Ролінський В.І. Поняття та становлення міжнародного кримінального права. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2011. № 3. С.16-17
18. Тарасов О.В. Міжнародна правосуб'єктність людини в практиці Нюрнберзького трибуналу. *Проблеми законності*. 2011. Вип. 115. С. 200–206.
19. Тітов Є.Б. Актуальні питання індивідуальної відповідальності у міжнародному кримінальному праві. *Право і Безпека*. 2009. №1 С. 19–24.

- 20.Делінський А.О. Проблеми правосуб'єктності індивіда в міжнародному праві. Актуальні проблеми держави і права. 2007. № 9. С. 12–18.
- 21.Фесечко Л.І. Кримінальна відповідальність індивідів у міжнародному праві. *Форум права*. 2010. № 4. С. 888–894.
- 22.Відповідальність у міжнародному праві. Український юридичний портал. URL: <https://jure.in.ua/tema-8-vidpovidalnist-u-mizhnarodnomu-pravi/> (дата звернення: 10.04.2024).
- 23.Зозуля К. Т. Особливості індивідуальної відповідальності у міжнародному кримінальному праві. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/111e6fd0-f9e0-4746-9ae5-5856be9e8352/content> (дата звернення: 25.04.2024).
- 24.Римский статут Международного уголовного суда. *База даних «Законодавство України»*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 28.03.2024).
- 25.Конвенція про захист цивільного населення під час війни. Женева, 12 серпня 1949 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 28.03.2024).
- 26.Резолюція 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74#Text (дата звернення: 28.03.2024).
- 27.Посібник зі збору доказів для Міжнародного кримінального суду та документування міжнародних злочинів. Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України. Київ, 2019. URL: <https://censo.org/wp-content/uploads/2020/05/посібник-для-МКС.pdf> (дата звернення: 28.03.2024).

- 28.Ємець Е. Як в Україні фіксують воєнні злочини? Закон і бізнес. URL: <https://zib.com.ua/ua/151429.html> (дата звернення: 28.03.2024).
- 29.Основні стандарти розслідування. Для співробітників служб оперативного реагування при розслідуванні міжнародних злочинів. Підготовлено міжнародною групою Global Rights Compliance LLP, Київ, Україна, червень 2016. URL: https://mart-ngo.org.ua/wp-content/uploads/2019/04/2016-0915-10_08_06-1.pdf (дата звернення: 29.03.2024).
30. Ведькал В. А. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2021/32.pdf (дата звернення: 03.05.2024).
- 31.Юрчишин Н. Г. Порядок збору інформації/ доказів та їх документування для Міжнародного кримінального суду. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2e14e85b-91e0-44f1-a520-26468befad57/content>(дата звернення: 03.05.2024).
- 32.Мультимедійний посібник з навчальної дисципліни "Міжнародне право". Співробітництво держав у боротьбі зі злочинністю. URL: https://arm.naiau.kiev.ua/books/mg/lectures/lecture_9.html (дата звернення: 05.05.2024).
- 33.Халед А. Б. Нормативно-правові основи протидії міжнародному тероризму в рамках Організації Ісламського Співробітництва: автореф. дис. канд. юрид. наук : Одеса, 2012. С. 17
- 34.Бакай Марта Ігорівна Імплементація положень "антикорупційних" конвенцій у вітчизняне кримінальне законодавство : автореф. дис. канд. юрид. наук: 2008. 34 с.
- 35.Бандурка О. М. Інтерпол: Міжнародна організація кримінальної поліції : наук.-практ. посібник / Національний ун-т внутрішніх справ. Х.: Основа, 2003. - С. 145.

36. Білоцький С.Д. Міжнародно-правове регулювання миротворчої діяльності : навч. посіб. для студ. ВНЗ /Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К.: Київ. ун-т, 2012. - с.187.
37. Некрасов В. А. Використання можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у боротьбі зі злочинами: навч. посібник. К.: КНТ: Скіф, 2008. с. 111.
38. Гарбазей Д. О. Міжнародно-правові основи боротьби з корупцією : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.11. Харків, 2015. 90с.
39. Грицаєнко Л.Л. Органи Європейського Союзу з боротьби зі злочинністю та правові засади їх співробітництва з Україною. Вісник Національної академії прокуратури України. 2012. № 1. С. 83-90.
40. Демченко І., Соловійов О. Попередження поширення фальсифікованих лікарських засобів на міжнародному та національному рівні: монографія. Київ: Новий друк, 2014. 343 с.
41. Інформаційні технології боротьби з тероризмом: матеріали наук.-практ. конф., Київ, 15 лип. 2012 р. / Акад. вищ. освіти України, Global acad. of allied leadership, Acad. of open society security. К.: Ліпкан О. С. [вид.], 2012. 87 с.
42. Протидія злочинності та адаптація кримінального законодавства і права України до законодавства і права Європейського Союзу: монографія / В.К. Матвійчук та ін. ; за заг. ред. В.К. Матвійчука; Нац. акад. упр. Київ: ВНЗ "Національна академія управління", 2014. 551с.
43. Механізми співпраці правоохоронних органів в процесі виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми: [дослідження] / Амер. асоц. юристів Ініціатива з верховенства права (ABA/ROLI); [підгот.: Марина Елефанте, Людмила Ільковець]. К., 2010. 39 с.
44. Микієвич М.М. Міжнародно-правові засади боротьби із транснаціональною злочинністю в рамках Європейського Союзу

Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2008. № 2. С. 1–8.

45. Миронова В.О. Проблеми кримінальної відповідальності за порушення законів та звичаїв війни: монографія/ Акад. прав. наук України. Х.: Право, 2007. С. 152
46. Міжнародно-правова допомога та співробітництво у кримінальному судочинстві України: зб. док.: У 2 ч. / уклад. І.І. Когутич; ЛНУ ім. Івана Франка. Кафедра кримінального процесу і криміналістики. Л.: Тріада плюс, 2004 . - Ч. 1. С. 67-68
47. Злочини РФ в Україні: виклики притягнення винних до відповідальності | НААУ. URL: <https://unba.org.ua/publications/8055-zlochini-rf-v-ukraini-vikliki-prityagnennya-vinnih-do-vidpovidalnosti.html>(дата звернення: 19.05.2024).